

KARLUK KARAHAN DEVLETİ VE OĞUZ DEVLETİ TARİHİ İLE İLGİLİ YENİ BİLGİLER

VIII. Asrın birinci yarısında şimdiki Kazakistan topraklarında meydana gelen Karluk Devleti ve Oğuz Devleti ile ilgili yazılı kaynakların az olduğunu ilmi olarak kabul etmiş bulunmaktayız. Son yıllarda bizim elimize geçen "*Nesebnâme Secereler*" **Mecmuasının bu** eksikliği gidermekte yararlı olacağını sanıyoruz. Sebebi bu "*Nesebnâme*"nin, sadece secere değil; aynı zamanda VIII. asrın ikinci yansında Türkistan topraklarından ortaya çıkan tarihi olayların değerli kaynağı olmasıdır. Bu makalede biz, "*Nesebnâme*" nüshalarındaki Karluk Karahan Devleti ve Oğuz Devleti ile ilgili bilgilerden bahsetmek istiyoruz.

VIII. asrın ikinci yarısında Horasan ve Maveraünnehir topraklamada Ebu Müslim (755) taraftarlarının Abbasilere karşı mücadelesinin başarısızlıktan komşularını da etkiledi. Türkistan topraklarına doğru ilerleyen Ebu Müslim taraftarları Türk Halklarının yaşamına da değişiklikler getirdi. Ama bu değişiklikler hakkında ne Arap ve Fars yazılan ne de diğer tarihi kaynaklar söz eder.

Sadece İbn enNedim'in (X. asır) "*alFihrist*" adlı kitabında İshak atTürk adlı kişi hakkında bir bilgi vardır. Orada: "AlMansur Ebu Müslim'i öldürdükten sonra onun taraftarları ve takipçileri yabancı ülkelere kaçtılar. Maveraünnehir ülkesinde İshak at-Türk adlı bir kişi ortaya çıktı. O Ebu Müslim'in onun ilmını öğütlemekte" diye bir yazı geçiyor (NADİM, 1969:497).

Bizim araştırdığımız *Nesebnâme* nüshalarının önemli kahramanı İshak Bab'tır. "*Nesebnâme*" kaynağına göre İshak Bab, Ali İbn Ebu Talip'in oğlu (Hicri 661) Muhammed İbn al Hanefi (Hicri 701) altıncı nesli (AMT) Al Fihrist kitabında : "O, Ebu Müslim arRay dağlarında tutuklandı diye yazıyor". Onlar Ebu Müslim'in kendilerine bildirilen vakitte ortaya çıkacağını inanıyorlar. Kaysaniler gibi onlar Muhammed İbn alHanefi'ye güveniyor (MUMİNOV, 1993: 1012). Ebu Müslim hareketinin itici gücünün Kaysaniler olduğunu, onların imam olarak Muhammed İbn el Hanefi ve Ebu Müslim'i bildiklerini ve onların dönmesini beklediklerini tarihi kaynaklardan öğreniyoruz (BARTOLD, 1963). Ebu Müslim taraftarlarının Maveraünnehir'de "*Mubaiiditter*" diye adlandırdı. Onların bu yerlerde XII. Asra kadar bulduklarını gösteren tarihi kaynaklar vardır. Bu kaynaklar İbn enNadim'in *alFihrist*

Doç. Dr. Z. JANDAARBEKOV
Ahmet Yesevi Ü. Öğr. Üyesi

Kazak Türkçesinden Aktaran:
Banu MUHYAEVA

kitabındaki İshak at Türk ve "Nesebnâme" nüshalarındaki İshak Bab'ın aynı kişi olduğunu kanıtlıyor. Horasan ve Maverâünnehir'den olan Mubaiiditler hareketi ile İshak Bab ve onun ortaklarını Türkistan topraklarına İslam'ı yaymak için geliş tarihi VIII. asrın ikinci yarısına denk gelmekte.

"Nesebnâme" nüshalarında İshak Bab ile onun ortaklarının Türkistan topraklarına H. 150/766767 yıllarında geldiği söyleniliyor Bu yıllarda Horasan'da Ebu Müslim taraftarlarının Abbasilere karşı giriştikleri ilk hareketlerde mağlup oldukları dönemdi. Yani bu İshak Bab'ın ortaklarıyla Horasan'dan Türkistan'a geri çekilmesiyle Abbasilerin iktidarının güçlenme dönemine denk geliyor. İbn elNedim'in "al Fihrisi'nde şu haberi verir: "Ben bir gruptan İshak'ı niye atTürk olarak adlandırmış diye sordum". Onlar da: "O, Türlerin ülkesine gelip Ebu Müslim tarafından görevlendirildi ve Türklere İslam'ı öğütledi " diye cevap verdi (KOYLAKI, 1992)

Bu İshak at Türk, İshak Bab'ın Türkistan topraklarına gitme ihtimalinin büyük olduğunu gösteriyor.

İshak Bab'ın başlattığı hareketin Horasan'daki Ebu Müslim taraftarlarının Mubaiiditler hareketleri ile ilgili olduğunu "Nesebnâme" nüshalarından görmekteyiz. İshak Bab ve onun ortaklarının Mubaiiditte temsilcisi olması da onların Horasan'daki Mubaiiditler hareketleri ile ilgili olduğunu gösterir. Bununla birlikte "Nesebnâme" nüshalarında İshak Bab ve onun ortaklarının yüz elli bin askeri hakkındaki bilgiye başka hiç bir yazılı tarihi kaynakta rastlanmıyor İşte bu bizim yorumun doğruluğunu kanıtlıyor.

"Nesebnâme" nüshalarında şöyle bahsediliyor: "İslam'ın Türkistan'a yayılış tarihi İshak Bab İbn Ebu Talib'in oğlu Muhammed İbn alHanefi'nin beşinci nesli dönemidir." Şam Padişahı olan kardeşi Ebu elCelil Bab Yemen Padişahı idi. Babasının kardeşi Ebu erRahim İshak Bab ile Ebu el Celil Bab'ı davet edip sohbet ediyor. O sohbetten sonra Fergana, Özgent, Şaş ülkelerine İslam'ı yaymaya gidişini kabul ediyor. Böylece yüz elli bin askeri ile sefere çıkıyor (MALIYAVKIN, 1988). Üç Padişahın başında bulunduğu müslüman askerlerin Şam, İsfahan, Tebriz, Mazandarar, Serahs, Belh, Termez,

Buhara, Semerkand topraklarından geçerek Fergana, Özgent ülkesine geliyor. Orada iki Müg Tarsa Padişahıyla savaşarak onları öldürüyor. O topraklarda İslam'ı yayarak Şaş'a geliyor. Şaş'ta Habtdar adında bir padişah vardı. O Sayram'a kaçıyor. Şaş ülkesine "ilmi hikmet" öğret deyip, İmam Bahreddin Kaffal'ı Şaş ülkesine bırakıyor. Burada Müslüman askerler üçe ayrılıyor: Abdurrahim İshak Bab'ı Sayra'a Habtdar'ın peşinden gönderdi. Ebu el Celil'i Barçın, Çaharkend, Hasak, Tarsak ülkelerine gönderdi. Kendisi Sütkend, Zarmuk şehrine gelip deryadan geçerek Otrar'a geldi (BOLÇAKOV, 1980). Ondan sonra Rays (Arıs) Deryasının kıyısına kale kurup oraya yerleşti. Habtdar'la savaşıp onları Sayram Kalesi'ne sıkıştırdı. İshak Bab'a bırakıp Abdurrahim'in kendisi Ağırü şehri üç ay kuşatarak ele geçirdi, "Yengi Kent" diye adlandırdı; Taraz'ı altı ay kuşatıp ele geçirdi, onu da Berikent diye adlandırdı. Ondan soma Kaşgar'a geldi. Kaşgar'da Münközlük Buğra Han adlı Tarsa Hanla savaşıp yendikten soma halkını islamlaştırdı. Abdurrahim'in üç oğlu vardı: Birinin adı Şah Ahmet; ikinci Şah Muhammed; üçüncüsü Şah Hasan idi. Şah Ahmet'i Kaşgar'a tayin etti. Lakabı Şemsi Handı. Şah Muhammed'i Yedikent'e tayin etti. Onun lakabı da Şemsi Handı. Ondan soma Abdurrahim, Aksu'ya gitti. Orayı kuşatıp halkını islamlaştırdı.

Orada Münközlük Buğra Han'ı tutuklayıp öldürdü. Kendisi de Satuk Buğra Han unvanını aldı. Oradan Küzbalık'a gelip küçük oğlu Hasan Han'a tahtum vererek kendisi Karasman şehrine yerleşti ve orada yüz beş yaşında vefat etti.

İshak Bab Sayram'ı aldı. Ondan sonra Habtdar'ın sığındığı Sulhan'a gidip o kaleyi ele geçirerek Habtdar'ı öldürdü. Kargalık Kalesine gelerek orada seksen beş yıllık padişahlık kurdu. İshak Bab ve ortaklarının Türkistan topraklarında İslam'ı yaymasında böyle bahsediliyor.

Ama "Nesebnâme"nüshalannda geçen bu tarihi kaynakların hiç biri Kazakistan tarihinin VIII. asrın ikinci yarısına ait bölümlerine girmemiştir. İslam muhaliflerinin Türkistan topraklarına girmesi, onların Türk halklarının yaşamına ve Türkistan topraklarındaki tarihi olaylara etkisi Kazakistan tarihinde söz edilmemiştir.

Nesebnâme nüshalarında geçen bilgiler ile günümüzde bilinen VIII. asır tarihi arasında nasıl

bir ilişki vardır? Bu meseleden bahsetmek istiyoruz.

737 tarihinde TÜRGEŞ kağanı Suluk öldürüldükten sonra, "San" TÜRGEŞ ile "kara" TÜRGEŞLER arasında çok uzun süren mücadele başladı. İç mücadele ile Araplara karşı uzun süren mücadele TÜRGEŞ kağanlarının kuvvetini azalttı. 746 yılından itibaren Altay ve Tarabagatay'dan göç eden Kartuklara karşı zayıf düştü. Türklerin ülkesindeki bu zorlukları gören Tan İmparatorluğu bu fırsattan yararlanmaya çalıştı. Yedisu topraklarına Gao Siançji'nin başında bulunduğu yüz bin askeri gönderdi. 748 yılında TÜRGEŞ Terin başkenti Suyab şehri yerle bir edildi (KOMEKOV, 1993). Gelecek yıl Fergana irşidi ile Şaş padişahı arasındaki çelişkiye müdahale ederek Fergana askeriyle birleşip, Şaş'ı ele geçirdi. Şaş padişahını öldürdü. Şaş padişahının oğlu araplardan yardım istedi (BARTOLD, 1963).

Ebu Müslim Ziyad İbn Salih askerini başına getirerek Çin askerine karşı gönderdi. Talas kıyısında 133/751 tarihinin Zilhicce ayında savaştı. Savaşın beşinci günü Çin askeri bünyesindeki Karluklar baş kaldırıp Çinlileri iki taraflı baskıya uğratarak yenildiler. Çin'in elli bin askeri öldü; yirmi bin askeri esir düştü. Gao Siyan Çji'nin kendisi zorla kaçarak kurtuldu (SENIGOVA, 1972).

Talas savaşı tarihini araştıran O.G. Bulçakov elMakdisi, bilgisine dayanarak Taras'da Çinliler gelmeden önce Arap ekiplerinin olduğunu, askeri Said İbn Humayid adlı kişinin asker başı olduğunu söylüyor. Çinlilerle savaşan arap askeri başındaki Said İbn Humaidi. Zaid İbn Salih ona yardım etmiştir (etTABERİ, 1587).

Çin askerleri Talas havalesinde yenildikten sonra Orta Asya'ya baskı politikasından vazgeçti. Uygurlar ve Tibetlilerin baskısından sonra Çin sadece Jetisu değil Doğu Türkistan topraklarından da çekilmeye mecbur oldu (GUMHEV, 1993).

Arapların buralarda Türk İmparatorluğu'nu yıkmasına rağmen toprak Türklerin kendi ellerinde kaldı (İstoria Kazakistana TI). VIII. asrın ikinci yansında güney Kazakistan ile Jetisu'da iktidar Karluklar'ın eline geçmeye başladı. 766 yılında Suyab şehri artık Karluk Devleti'nin başkenti oldu (MTNCAN, 1992). Karluk Devleti'nin Batı'daki sınırı Sırerya'nın orta kollarına kadar uzandı (KLİŞTORNİY TURSUNOV, 1992).

Bu tarihi kaynakları yukarıda bildirilen "Nesebnâme" nüshalarındaki bilgilerle karşılaştırsak iki tarihi kaynak arasındaki ilişkileri görürüz.

"Nesebnâme" nüshalarında İshak Bab ile onun ortakları Türkistan'a İslam'ı yaymak için 150/766767 yıllarında geldi diye yazılıdır. Karluklar ise 766 yılında Süyab şehrini alıp Jetisu ile Güney Kazakistan topraklarında kendi iktidarını kurdu. İshak Bab ile ortaklarının İslamı yayarak ulaştıkları yerler ile Karluk Devleti'nin o dönemlerdeki sınırları coğrafi olarak aynı bölgedir.

Demek ki bu iki tarihi kaynak, bir dönemde bir mekanda olmuş olayların iki yönünden bahsediyor. Bu meseleyi Arap Çin yazılarındaki bilgiler de ispatlıyor. Şimdiki bilgilerimiz Karluk Devleti'nin kurulmasını 746 yılında Karlukların Uygurlarla mücadelede yenilip Altay'dan Jetisu ve Güney Kazakistan bölgesine göç etmeleriyle bağdaştırılıyor (NURMUHAMMEDOV, 1994).

Et Tabari "Tarih"inde 737 yılında Horasan yöneticisi Esad İbn Abdullah ile Suluk Kağan'ın liderlik ettiği askeri ittifak arasındaki savaşa Karlukların da katıldığı Suluk Kağan'ın da bu fırsattan yararlanarak askerinin güç alabildiği söyleniyor (BARTOLD, 1968) Bu, Karlukların Orta Asya'ya 746 yılında değil, bundan daha önce geldiklerini ispatlıyor. 751 yılında Talas Savaşında Karluklar'ın müslüman askerleri tarafına geçmesi, Karluklar'ın müslümanlara gönül verdiklerini gösteriyor (NIKITIN, 1984). 756 yılında şimdiki ayaklanmayı bastırmaya katılan beş bin kotanlıklar Türkler ile beraber "Kara Kiyimliler" (Kara giyimliler) Daşıl原因 (Abbasi Araplar) da buldukları söyleniyor HHNN). 775776 yılları arasında Karluklar'ın Kaşgar'ı işgal ettiği, orada iktidar kurduğu tarihten bellidir (AGACANOV, 1969). 790 yılında "Ak Kiyimdi" (Ak giyimli) Türklerle diğer bir tabirle, Manihilerin, Kartuklarla birlikte Uygurların İl Ugesi başlatan askerini yenildiğini Çin tarihçisi yazıyor (AGACANOV, 1971)

Yakubi'nin 778779 yılları arasında "Karluk Yabgu İslamı kabul etti" dediğini dikkate alırsak (AGACANOV, 1980), o zaman 790 yılında Uygurlar'a karşı savaşan "ak kiyimli" Türklerin, Manihiler değil, müslüman mubaidditer olduğunu görüyoruz. Bu bilgiler, VIII. asrın II. yarısında Jetisu ve Güney Kazakistan'a ait tarihi olaylarla

"Nesebnâme" nüshalarında bahsedilen olayların doğrudan ilgili olduğunu, İslam'ın muhaliflerinin Türk topraklarında destek bulduğunu gösteriyor. Bu, Karluk Devleti'nin mubaiiditer ilmini esas alan devlet olarak ortaya çıktığını bildiriyor. Ama Karluk Devleti Maveraiünnehir ile İslam merkezlerinde İslam devleti olara tanınmadı. Ona yukarıda belirtilen muhalif akım sebep oldu. Bununla birlikte, Karluk Devleti'nin yöneticileri Hıristiyan dinini devlet ideolojisinin temeli olarak almak istediklerine dair fikir vardır' (HOK). "Nesebnâme" deki bilgiler Güney Kazakistan ve Jetisu topraklarında Hıristiyanların bulduklarını yok saymıyor. Aksine nerede Hıristiyan dini olduğu onların önderleri ve kim oldukları teferruatlı olarak yazılmıştır.

"Nesebnâme" bilgilerine dayanarak isyanların yayılma alanı haritası yapılabilir. Buna göre, büyük bir ihtimalle Karluk Devleti'nin yöneticileri başka dini inançlara hoşgörü göstermiş olabilir. Böyle dememizin sebebi 893 yılında İsmail İbn Ahmet, Taraz'ı ele geçirdiğinde orada kiliselerin bulunmasıdır (KUDAYBERDİULI, 1991).

Tarihi kaynaklarda bu devletin Karluk Devleti olarak adlandırılmasına karşın, "Nesebnâme" nüshalarında "Karluk" adı hiç geçmiyor. Bu devletin temelini oluşturan Şah Abdurrahim Kaşgar Padişahı Minközlük Buğra Kara Han'ı öldürüp kendisini Saltuk Buğra Kara Han olarak adlandırıyor (MOTOV, 1995). O yüzden 150/766767 tarihinde kurulmuş devleti Karluk Devleti değil de Karahan Devleti olarak adlandırmak doğru olabilir. Sebebi, Karahan Devleti'nin temelini oluşturan Saltuk Buğra Han Abd el Karim Karluk Devletini yöneten Şah Abdurrahim Buğra Han soyundan gelmesidir.

Bizce bilinen tarihi kaynaklarda Oğuz Devleti'nin oluşma meselesi netleşmemiş bir konudur. Bu problemi araştıran S:G: Ağacanova, Oğuz Devleti'nin kurulması ve oluşması hakkında Orta çağ tarihi yazılarında hiç bir bilgiye rastlanmadığını söylüyor (HOCAYEV, 1984). Ama o Oğuz kavimlerinin İslamı kabul edişinin VIII. asırda başlamış olduğu kanaatinde. (KARAYEV, 1983) S. G. Ağacanova'nın araştırmalarında Arıs'ın orta ve aşağı kollarında Türkmenler diye adlandırılan etnik topluluğunun yaşadığı yazılıdır. (BOLŞAKOV, 1971). "Nesebnâme" NNKA (esas nüsha, Kuttihoca elyazısı) nüshasında şöyle

satırlar vardır: "On bin çadır Türkmen Türk Müslüman ülkelerinden Müslüman olanlarını getirdiler. Göçlerini o kaleye (Karaspan) sokup, Türkmen adım vererek ileriye doğru gönderdiler (VOLIN, 1961).

Arkeolog B. Nurmuhammedov, 1970 yılında Arıs, Badam nehri boyundaki Karaspan Kalesine kazı yaptığında, o mezarlıklardan "İslami defnetme" merasimlerine rastladıklarını yazıyor. "Nesebnâme"nin yukarıda belirtilen nüshasında : "Arğu, Taraz, Yenikend Muğlarına tarslar gelip seksen bin Habtdar'a katıldıklarını işitip, kafirler tarafından yüz bin müğ gelip, Badam Safi'yi yakalayıp Rays Deryasına doğru gitti. Müslümanlar üç gece üç gün savaştılar, on beş bin müğ öldü, üç bin Müslüman şehit oldu. Müslümanlar şehit olanları kalenin sol tarafına defnettiler. Şimdiki Oğuz Devleti tarihine ait bilgilerin "Nesebnâme" nüshalarında da bulunması, buradaki bilgilerin Oğuz Devleti ile ilgili olduğunu gösteriyor. El İdstahri'nin yazılarında ise; "Oğuzlar", "Halluklar" ve başkaları İslam'ı kabul etti. Onların hepsi gazidir.

"Farab, Kenjide, Şaş arasındaki topraklarda göçebeler çoktur. Onların hepsi müslümandır. Hiç kimseye bağlı değildir", diye yazılıdır. Bu bilgi Sır boyundaki halkların IX. Asırda İslamı kabul ettiklerini gösteriyor. "NNKA" nüshasında bu söylenenlere ek bir bilgi vardır. Orada: "Rays deryasının kıyısında kale yapıp yedi günde tamamladı. Müğ Çerekinden haber almak için gönderilen gaziler üç bin tarserler içindeki müslümanları göç ederek getirdiler". "Yersa, Huşgal halkının yoksulluğunu görüp kaleye getirdi. Kalaş adımı verdi" şeklinde yazılıdır. Kalaş şehri hakkındaki bilgi Kaşgarlı Mahmut'un eserinde, Kazaklar arasındaki dini destanlarda rastlanıyor. Mesela:

Nogaylı diyen el idi

Kalaş diyen şehrin

Padişahuna cemel der idi

Etraftı kırk günlük

Çevresi çöl idi. (Bunlu Seyil Destanı)

Hala Arıs demiryolu istasyonu ile Badam istasyonu arasında Kalaş adında bir yer vardır. "Nesenâme" nüshalarındaki bilgilerin sözlü edebiyat örneklerinden ve yer adlarında korunması yazılı metinlerde rastlanmasa bile bilgi

olarak alınabilir. "Nesebnâme" nüshalarında Oğuz Devleti'nin kurulması hakkındaki bilgiler bununla yetinmiyor, biz yukarıda Şah Abdurrahim'in Şah Abd el Celil'i Sır'ın aşağı kollarındaki Barçın, Hasak, Tarsak ülkelerine islami yaymak için gönderdiklerini söylemiştik. "Nesebnâme"nin Horasan Hocalar Nüshasında bu olay böyle yazılıdır: "Abd el Celil Bab Barçinkend, Sarkand, Jiltırsak'a geldiler. Kılıç Han adında bir padişah vardı. Tarsaça adı yaygın idi. Onun iki oğlu vardı. Birinin adı Sarıg Tonluğ Ötemiş olup Cent Padişahıydı". Bu bilgilerdeki kişi adlarıyla Kudayberdioğlu'nun "Türk Kırgız Kazak Hemhanlar Seceresi" adlı eserindeki Türkmen boyları arasındaki benzerliğe dikkat edelim. Orada Türkmen'in esas boyları yedidir:

- 1- Şaudur
- 2- Yamut
- 3- Göklen
- 4- Teke
 - a. Toktamış
 - b. Ödemiş
 - i. Siçamaz
 - ii. Bahşı
- 5- Büyük Boy Sarık: Marhaba içine dahil
- 6- Salar (büyük boy): Oğuzhan'ın torunudur.
- 7- Ersan

Hazar denizi boyu ilinin 1870 yılındaki bildirisinde Türkmen Oğuz Han'ın neslinden Salar'ın oğlu Hüseyin Han'ın nesli diye yazılmıştır. Bu iki bilgiyi karşılaştırsak şöyle benzerlikleri görmüş oluruz: Yaşmut Yamut, UtamuşUtamuş, Sarıg Tonluğ Sarıg, slar'ın oğlu Hüseyin Han (Horasan Hocalar nüshasında) Abd el Celil Bab'ın oğlu, Sultan Hüseyin Hocadır (Horasan Hocalar Nüshasına göre Horasan Hocaları Sultan Hüseyin Hoca neslinden geliyor). "Nesebnâme" nüshalarında yazılı Sır'ın (sırderya) aşağı kollarında sekizinci asrın ikinci yansında olan şu olayları başka tarihi olaylarla karşılaştırsak "Nesebnâme" bilgilerinin tarihi gerçek olduğuna kanaat getiririz. Mesela "Nesebnâme"de Abd el Celil Bab'ın Sır'ın aşağı kollarını "İslam'ı yaymak için gittiklerinden şöyle bahsediliyor: "Mazkur Bab, Yaşmut'ı imana davet etti. O iman getirmedi, savaştılar, sayısız tarsalar öldü, Müslümanlar çok sayıda şehit verdi. Abd el Celil Bab ötemiş elinde şehit oldu. Bunu İshak Bab duyup otuz bin askerle karşı adlandı. Cent'e

gidip Yaşmut Han'la birlik yaptı, on bin tarsa öldü, dört bin Müslüman şehit oldu. Yaşmut Han'ı öldürdü... Abd el Celil Bab oğlu Sultan Hüseyin Hoca"

Oğuznamenin Meşhed Neşri Nüshasında Oğuz Devleti 'nde iktidarın uzun zaman Kal kavmi elinde bulunduğu yazılıdır. Çok zaman sonra iktidar sol taraf temsilcisi Tavhan'ın oğlu Oğuz Han'ın torunu Salır'a geçiyor. Salır'dan sonra Karahan lakabındaki Canak Han islami ilk kabul eden Türk padişahlarındandır. Oğuz Han ulusunun yirmi dört kavimi "Bozok" ve "Üçok" olarak ayrıldığı tarihten bilinir. Üçok boyunun dangası günümüze kadar koruna gelmiş, eski Bab Ata şehrindeki İshak Bab mezarlığının başındaki taşta çizilmiştir . Şu iki bilgiyi karşılaştırsak islamin yayılması ikisinde de ortak bir olgudur. "Oğuzname"deki Üçokların iktidara gelmesi İslam diniyle bağlantılıdır. "Nesebnâme"de ise İslam'ı yaymak için gelen İshak Bab ve kardeşi Abd el Celil, onun oğlu Sultan Hüseyin Hoca'dır. Buna yukarıdaki söz edilen Türkmen seceresindeki Salır'un oğlu Hüseyin Han'ı da eklersek iki kaynağın bir tarihi olay hakkında bahsettiklerini sadece kişi adlarının uymadıklarını görürüz. Bu bilgilerdeki Abd el Celil Bab'ın oğlu Sultan Hüseyin Hoca, Oğuz Han'ın torunu Sultan Hüseyin Han, Oğuz Han'ın torunu Salır'un oğlu Canak'ın bir kişiye ait olduğunu görüyoruz. Ozaman Sultan Hüseyin Hoca Hüseyin Han Çanak Han Kara Han lakaplı olan aynı kişidir. Yani Abd el Celil Bab ile Salır Kazan da aynı kişi.

Bu fikrin doğruluğunu kanıtlayan bir ilginç bilgi vardır. Türkmen şeceresinde Salır Kazan Alp hakkında şöyle bir bilgi geçiyor. Salır Kazan kırk bin askeriyile Kıpçaklara (Peçenek) karşı çıkıyor. Bundan önce Salırlar Badam Nehrinin yukarısında Kazıgurt Dağı'nda duraklamış.

Salır kahramanının Kazıgurt Dağı'nda büyük taşları devirerek kuvvetlerini denedikleri söyleniyor. "Nesebnâme"de ise Abd el Celil Bab kafirlere karşı kırk bin askeriyile çıkıyor. Demek ki Abd el Celil Bab'ın kırk bin askeri kardeşleriyle birlikte Türkistan'a seferi, Salır Kazan'ın kırk bin askeriyile Kıpçaklara karşı seferidir.

Arap Jeolog ve tarihçisi el Mesudi Peçeneklerin (Kıpçak) Batıya akımının Oğuz Karluk Kıymak boyları arasındaki savaşla ilgili olduğunu söylüyor. Türk tarih araştırmacısı S.G. Klišorni, El Mesudi'nin bahsettiği olaylara göre

Sır'ın aşağı kollarında başkenti Yengikent olan Oğuz Devleti'nin ortaya çıktığını varsayıyor. Bu "Nesebnâme" nüshalarındaki Abd el Celil Bab'ın Sır'ın aşağı kollarını İslamı yaymaya gitmesi hakkındaki bilgilerin belli tarihi olaylarla ilgili olarak yazıldığını gösteriyor. Abd el Celil Bab'ın ise Salır Kazan'la aynı kişi olduğunu şu bilgiler de ispatlıyor. Salır Kazan ele geçirdiği yerlerde Abd el Celil nesillerinin de olduğunu görürüz. Kaigurt'da Abd el Celil Bab oğlu İbrahim Sofu'dan divane hocalar nesli gelir. Sultan Hüseyin Hoca'dan Horasan Hocalar nesli gelir. NNKA nüshasında böyle satırlar vardır: "Şah Abdürrahim söyledi: Şah İshak, sizin adınız İshak Bab olsun".

Bu bilgiler, Oğuz Devleti'nin kurulmasında yerli yöneticilerin büyük katkıda bulduklarını, Horasan'dan gelen İslam'ın muhalif güçlerinin Türk yöneticileri arasındaki iç mücadeleden yararlanabildiklerini gösteriyor.

Kısacası "Nesebnâme" nüshalarındaki Karluk Karahan Oğuz Devletlerinin kurulması hakkında bilgilerden şu sonuçlar çıkıyor: Karluk Karahan Devleti'nin kurulmasında tarihte yazıldığı gibi sadece Kartukların 746 yılında Uygurlardan yenilerek batıya doğru sınırlanması, Oğuzların Sır'ın aşağı kollarına doğru sınırlanmasına yol açmadı. Bu olaylara Horasan'dan çekilen İslamın Kaysani mubaiidilik akımının da yeterli tesiri oldu. Sonuçta Karluk Karahan Devleti İslamın muhalefeti mubaiidia ilmini esas alan devletler tarih sahnesine çıktı. Genelde Karluk boylarının Orta Asya'daki siyasi olaylara 746 yılından önce katıldıkları tarihi bilgilerimizden bilinir. Sulık Kağan'ın başlattığı askeri ittifaka Kartukların da katıldığı, Toharistan'da Karluk Yabgunun oturduğu et Tabari tarihinde yazılıdır. Biz Karluk Karahan Devletini oluşturan güçler hareketinin doğudan batıya değil, aksine batıdan doğuya doğru olduğunu öğreniyoruz.

Bizim çıkardığımız sonuca göre V.V. Bartold'un Türgeş Kağanlığı yıkıldıktan ve Çinliler yenildikten sonra Maverünnehir sınırında iki devlet kuruluyor. Jatisu ve Sırderya'nın doğu tarafını Kartuklar aldı. Başkenti Suyab şehri oldu. Sırderya'nın aşağı kollarında Oğuz Devleti kuruldu diyen sonuçla uyuşur. Tabi bugüne kadarki araştırmalarda bu devletlerin kurulması ve gelişmesindeki İslam

faktörünün rolü araştırılmamıştı. Hala Türklerin yaşamına etkisinden bahsedilmez.

Bu fikri birden kabullenmek zordur. Bu yüzden Horasan'daki İslam'ın muhaliflerinin Türkistan'a gelip destek bulma sebeplerine değineceğiz:

1- İslam dini Horasan ve Maverünnehir'e yayıldıktan sonra oradaki yerli halkların Araplara karşı mücadelesinde Türkler daima yardımcı oldu. Maverünnehir'i Arap baskısından kurtaran dönemleri de oldu. Horasan'daki Arapların iş mücadelesi de Türk halklarının yardımına dayandı. Buna örnek olarak haricilerin Horasan'daki büyük temsilcilerin el Haris İbn Süreye'in Omeyyadlara karşı mücadelesinde Türkler tarafından desteklendiğini söyleyebiliriz.

2- Arapların Horasan ve Maverünnehir'e gelmelerinden sonra çoğunluk halk Türkistan'a sığındı. Sır boyu şehirlerinde Talas, Şu Nehri kıyısındaki şehirlerden Horasan ve Soğd'dan gelmiş halk sayısı arttı.

İshak Bab ve ortaklarının Türkistan yönünü seçmeleri tesadüfi değildir. Fergana, Özgent, Uyuşana topraklarında Soğd'dan kaçan köylülerin sığındıkları Tabari'nin eserinde yazılıdır. Buralarda da İshak Bab hareketi karşılık değil, destek bulmuştur.

3 İshak Bab hareketinin Türkistan'da destek bulmasına siyasi istikrarsızlığın ve iç mücadelenin etkisi olmuştu. Yukarıda belirtilen Abd el Celil Bab'ın Oğuzlar'ın "Üçok" boyunun yöneticisi Salık Kazan olmuş olması bizim bu fikrimizin doğruluğuna delil olabilir. Karluk Karahan Devleti'nin oluşturucusu Abdürrahim, Saltık Buğra Han da yerli yöneticilerden olmalıdır. Ona şu delilleri söyleyebiliriz: "Nesebnâme" nüshalarında Abdürrahim, Abd el Celil İshak Bab üçü de Ali İbn Ebu Balib'in oğlu Muhammed İbn el Hanefiye'nin Abd el Fattah ve Abd Mannan adlı iki oğlu olduğunu söylüyorlar. İshak Bab onun akrabaları Abd el Fattah neslindedir. S.G. Agacanov, eski Oğuzlar arasındaki nikah ilişkileri ile ilgili eserinde Oğuzhan'ın amcalarından birinin Karahan kızıyla evlendiği hakkında söylenen Oğuz efsanesine dayanarak Oğuzlarda endogomiyalı ilişkilerin var olduğu kanaatinde. "Nesebnâme"de bildirilen bilgilere göre Abd el Celil ve Abdurrahman arasında böyle bir ilişki olduğunu varsayarsak amcasının kız kardeşiyle evlenen Oğuzhan değil, onun torunu Salır Kazan

Alp olmalı. Böyle durumda oğuz ve Karluk Karahan Devletini oluşturanlar bir soydan gelenlerdir.

Karahan Devleti'nin tarihini araştıran Karayev, Mehmet Köprülü'nün Karahanlılar'ın Kartuklar içerisindeki Yağma Boyundan gelmiş olmalı yorumu V.V. Bartold'un Toğuz Oğuzlar içindeki yağmalardan çıkmış olmalı fikrine atıfta bulunuyor. Buna göre yağmalar Oğuzlar'ın "Üçok" kavimler topluluğu içinde olmalıdır.

VIII. asırda ise sadece Uruşana yöneticisinin adı Kara Buğra'dır. Kara Buğra Suluk Kağan ve el Haris İbn Süreyc'in askeri ittifakında olup Esad İbn Abdullah ile Nasr İbn Sayyar'a karşı savaşa katılıyor. Eğer yağma kavminin toteminin "Buğra" olduğunu dikkate alırsak o zaman Abdürrahim Bab ile Abd el Celil Bab'ın geldiği soy ve toprakların yaklaşık olarak söyleyebiliriz. Ama "Nesebnâme" nüshalarında Karahan Devleti'nin yöneticilerinin İbn Ebu Talib'in soyundan olduğunu belirtmiştir. Diğer tarihi kaynaklarda Karahanlı yöneticilerin Ali soyundan olduğunu ispatlıyor. Mesela, O. G. Bolşakov'ın " Dva vakfa İbrahima TamgaşHana v Samarhande" adlı makalesinde İbrahim Tamgaş Han'ın adına eklenen "Es Sayyida" sözü onun Ali İbn Talib soyundan olduğunu gösteriyor. Böylece, Ebu Dulaf doğu Türkistan topraklarında Çığıl kavmi ve Tibetliler arasında "Buğraş adlı kavmin olduğunu, onların Ali soyundan gelen Hanların yönettiğini yazıyordu.

Bu sunulan bilgilerin yerli halk arasında Karahan yöneticilerinin peygamber soyundan

gelmesine dair fikir oluştuğunu ve bunun tarihi gerçek olarak algılandığına tanğıız.

Sonuç olarak VIII. asrın ikinci yarısında Türkistan'da olan siyasi olaylar neticesinde üç devlet tarih sahnesine çıktı.

Onlar Karluk Karahan ve Oğuz Devletleridir. Üçüncü devlet, İshak Bab'ın yönettiği küçük bölgedir. O devletin sınırları güneyde Aladağ ile Karadağ'ın birleştiği yerde, kuzeyi Kızılorda ilinin Canakorgan Bölgesine kadar, doğusu Karadağ'ın iki tarafını, batısı ise Sır'ın iki yakasını kapsıyor. Bu devlet sınırlarını Oğuz ve Karluk Karahan Devleti yöneticilerinin İshak Bab için ayırdıkları topraklar oluşturuyordu. Bu devletin ilk başkenti eski Kargalık şehridir. Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde Kargalık'ın Taraz'a yakın kale olduğunu söylemiştir. "Nesebnâme"deki

bilgilere göre İshak Bab O yerde büyük Cuma mescidini yapmıştır. Kargalık şehrinin şimdiki Bab Ata kasabası olarak adlandırılması yerindedir. Oraya yapılan kazılarla büyük ibadethane bulunmuştur. Soma bu devletin başkenti Sayram'a taşındı. Zamanında el İstahri'nin "Maveraünnehir'deki haraç ödemeyen bir tek şehir İspidjaptır" demesi boşuna değildir. İshak Bab'ın yönettiği devlet bu olsa gerek. V.V. Bartold, tüm vergiden muaf tutulanların Türk soyundan gelenlerin yönettiği küçük devlet olduğunu söylüyor. Ama bu devletin yaşamı uzun sürmüyor. İshak Bab şehri sadece dini meselelerle uğraşiyor. İshak Bab'ın vakıflı toprakları ise Çarlık dönemine kadar korunmuştur.

KAYNAKLAR

AGACANOV, S.G.	1980	"Braçnie İ svadebniye Obriadi Oguzov Sredney Azii i Kazakistana", Strani Narodi Vastoka Vipusk, XII, Moskova.
1969	Oçerki İstorii oguzov i Türkmen Sredney Azii, IXVIII a., İzd "İlim", Aşgabat.	
1971	"Oğuzskie Plemeno Sredney Azii IXVIII İstorikoetnografi-çeskie oçerki" // Strani Narodi Vastoka Vipusk, X, Moskova.	BARTOLD, V.V. 1963
	1968	Türkistan v epohu Mongol skogo naşestvia, C.I, Moskova.
	1968	Turki, C.5, Moskova

- BOLŞAKOV, O.G.
1971 Dva vakfa İbrahima Tamgaşhana v Samarkande", **Strani Narodi Vostoka Vipusk, X**, Moskova
1980 " K istori: Talasskoy bitvi v 751 godu" **Strani i Narodi Vostaka**, Vipusk XXII. İzd nauka.
- GUMİLYEV.
1993 **Drevnie Türki.**
- HODJAYEV, O.
1984 "Genezisu Mavzoleya Samandivo", **arhitektura i stroitelstvo Uzbekistana.**
- KARAYEV, O.
1983 **İstoria Karahanskogo Kaganata**, Frunze
- KLAŞTORNIY, G.
TURSUNOV, S.
1992 **Letopis Trehtsiaçetli**, Almati
- KOMEKOV, B.
1993 **istoria Kazakistana**, Almati.
- KOYLAKI, Mevlana Safi ad-din Oruñ
- 1992 **NasabNabe**, Baskıya hazırlayanlar: K. Muminov, Z. Jandarbekov.
- KUDAYBERDİULU, Ş.
1991 **Kırgız Kazak Hem Handar Şeceresi**, Almati.
- MALIAVKIN, A.G.
1988 **"Glava7", Vostoçnyy Turkestan V Drevnosti i, Rannem Srednevekovie**, Moskova.
- MOTOV
1995 "K Istorii Gosudarstva Oguzskih Yabu" **Kultura Koçevnikov na Rubeje Vekov.**, Almati
- MUMİNOV, A.K
1593 "Hovoe Napravlenie v İzuçenii İstoru Bratstva Rassanijya" Obşe estvennie nauki v Uzbekistana.
- NURMUHANBETOV, B.
1994 Nekotorie çerti İslama v sredney i nijney arısı" **İzvestia S.5**
- NIKKITIN, A.B.
1984 "Hristiannstvo v Sentralnoy Azii" **Vostoçnyy Turkestan i Srednyya Azia**, Moslova.
- SENIGOVA, T.N
1972 **Srednevekoviy Taraz**, Almati